

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Υπάρχει μια μεγάλη ποικιλία όσον αφορά σύγχρονες ανακατασκευές της στάσης των πρώτων Χριστιανών για τις ασθένειες και τη θεραπεία. Μερικοί μελετητές υποστηρίζουν ότι οι πρώτοι Χριστιανοί πίστευαν σε μια δαιμονική αιτιολογία της ασθένειας. Σε μια πρώτη ανάγνωση των Ευαγγελίων φαίνεται να υποστηρίζεται αυτή η άποψη από τις αφηγήσεις των Ευαγγελιστών για τις θεραπείες του Ιησού, όμως μια πιο προσεκτική εξέταση δείχνει ότι υπάρχουν λίγα στοιχεία που να υποδηλώνουν είτε ότι ο Ιησούς είτε οι πρώτοι Χριστιανοί πίστευαν ότι οι συνηθισμένες ασθένειες είχαν κατά καιρούς σαν αιτία τους δαίμονες. Επιδίωξα να δείξω ότι οι πρώτοι Χριστιανοί αποδέχονταν τις ίδιες νατουραλιστικές υποθέσεις σχετικά με την ασθένεια που είχαν οι περισσότεροι από τους συγχρόνους τους, είτε αυτοί ήταν Εβραίοι είτε ειδωλολάτρες. Οι απόψεις των πρώτων Χριστιανών για τη νόσο ήταν αυτές της ελληνικής ιατρικής, οι οποίες είχαν εξαπλωθεί σε όλο τον μεσογειακό κόσμο κατά την ελληνιστική και ύστερη περίοδο της «Δημοκρατίας» και είχαν γίνει αποδεκτές από την πλειοψηφία των ανθρώπων που ζούσαν στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Στις σελίδες της Καινής Διαθήκης κανείς βρίσκει ελάχιστα στοιχεία για θαυματουργικές θεραπείες, εκτός από τα Ευαγγέλια και τις Πράξεις, όπου αποδίδονται αποκλειστικά στον Ιησού και στον αποστολικό κύκλο. Με πιθανή εξαίρεση του Ιακώβου 5:14–15¹, το οποίο παρέχει αμφίβολα στοιχεία για να θεωρηθεί ότι δίνει μια «συνταγή» για μια ιεροτελεστία προσευχής για τους αρρώστους, και δεν αναφέρεται στις Επιστολές. Δεδομένου ότι οι Επιστολές είχαν ως προορισμό να παρέχουν διδασκαλία που δίνει κανονιστικές οδηγίες για τις νεοϊδρυθείσες εκκλησίες, η απουσία της συνηγορεί στο ότι δεν ήταν ένας σημαντικός παράγοντας στη ζωή της εκκλησίας του πρώτου αιώνα. Αντίθετα, τα στοιχεία, διάσπαρτα και περιστασιακά, δείχνουν μάλλον ότι οι Χριστιανοί έψαχναν σε συνηθισμένα μέσα θεραπείας - φάρμακα και λαϊκές ή παραδοσιακές θεραπείες (η συμβουλή του Παύλου στον Τιμόθεο να πάρει λίγο κρασί για το στομάχι του [1 Τιμ. 5: 23²] είναι ένα παράδειγμα του τελευταίου). Τον πέμπτο αιώνα, η ευρέως διαδεδομένη πίστη στη δαιμονική δραστηριότητα, η επιρροή του ασκητισμού και η τάση ανθρώπων από όλες τις τάξεις να εμπιστεύονται σε θαυματουργές αφηγήσεις για τη θεραπεία έκαναν δημοφιλείς μια ποικιλία μορφών θρησκευτικών θεραπειών. Όμως και τότε ακόμη, οι ενδείξεις που έχουμε είναι ότι οι γιατροί και οι παραδοσιακές πρακτικές ήταν οι επιλογές που είχαν οι Χριστιανοί σε περιπτώσεις ανάγκης.

Στα σωζόμενα γραπτά των πατέρων της εκκλησίας διαπιστώνουμε ότι, μακράν από το να μην εμπιστεύονται την ιατρική τέχνη, σχεδόν όλοι εξήραν τη χρησιμότητα και την αποτελεσματικότητά της. Μερικοί πατέρες, όπως ο Τερτυλλιανός, ο Ωριγένης, ο Τατιανός, ο Μαρκίον και ο Αρνόβιος, για τους οποίους ορισμένοι μελετητές υποστήριξαν ότι ήταν ιδεολογικά αντίθετοι με την ιατρική, μετά από προσεκτική εξέταση φαίνεται ότι διατήρησαν πολύ διαφοροποιημένες απόψεις. Περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον, ο Τατιανός μπορεί να αναφερθεί ως ένας που προειδοποίησε τους Χριστιανούς να μην βασίζονται στην ιατρική θεραπεία. Αλλά οι μελέτες δείχνουν ότι η πραγματική του ανησυχία δεν ήταν η ιατρική τέχνη αυτή καθαυτή, αλλά η χρήση φαρμάκων, τα οποία πίστευε ότι επέτρεπαν στους δαίμονες να αποκτήσουν πρόσβαση στο σώμα. Ακόμη και κινήματα που θεωρούνται αιρετικά, των οποίων η χαρακτηριστική θεολογία θα μπορούσε να είχε τη δυνατότητα να ενθαρρύνει τη θρησκευτική θεραπεία, δεν φαίνεται να διαφέρουν από αυτή την άποψη από τις πιο ορθόδοξες μορφές του Χριστιανισμού. Έτσι οι Μοντανιστές, οι οποίοι διακήρυτταν τη συνεχιζόμενη ισχύ των αποστολικών χαρισμάτων (ιδιαίτερα την προφητεία και τη γλωσσολαλία), όπως φαίνεται δεν ισχυρίστηκαν τη

¹ 14 ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν· προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ’ αὐτὸν ἀλείψαντες ἱερόν ἐλαίω ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου· 15 καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ κύριος· κἀν ἁμαρτίας ἢ πεπονηκώς, ἀφεθήσεται αὐτῷ.

² 23 μηκέτι ὑδροπότει, ἀλλὰ οἴνω ὅλ ἰγῶ χρῶ διὰ τὸν στόμαχον καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας.

θαυματουργή θεραπεία ως ένα από αυτά τα χαρίσματα. Μόλις τον έκτο αιώνα αρχίζουμε να βρίσκουμε στοιχεία ότι οι Μοντανιστές κατέφευγαν σε θαυματουργικές θεραπείες που συνδέθηκαν με τους τάφους των αρχικών προφητών του κινήματος.

Βρίσκει κανείς διάφορες αποχρώσεις σε αυτό το ευρύ πλαίσιο μιας γενικής αποδοχής της κοσμικής ιατρικής στην πρώιμη εκκλησία. Μερικοί πατέρες συνέστησαν να μην χρησιμοποιείται φάρμακο σε εκείνες τις περιπτώσεις ασθενειών που στάλθηκαν από τον Θεό για τιμωρία. Για παράδειγμα, ο Βασίλειος Καισαρείας, στον *Μακρύ Κανόνα* του (Νς³), προτρέπει τους μοναχούς να αποφεύγουν τη χρήση ιατρικών μέσων όταν πιστεύουν ότι ο Θεός έχει στείλει ασθένεια για να τους πειθαρχήσει ή να τους διορθώσει για κάποια αμαρτία που έχουν διαπράξει. Ένας μικρότερος αριθμός πατέρων, από τους οποίους ο Ωριγένης είναι ο πιο γνωστός, πίστευε ότι ενώ η χρήση του φαρμάκου ήταν κατάλληλη για τον απλό χριστιανό, όσοι Χριστιανοί αναζητούσαν υψηλότερο επίπεδο πνευματικής ωριμότητας θα έπρεπε να βασίζονται μόνο στην προσευχή.⁴ Ο Norman Baynes σκέφτηκε ότι αυτό κάνει διάκριση μεταξύ δύο τάξεων Χριστιανών που είναι κεντρικής σημασίας για τον βυζαντινό πολιτισμό: «η διπλή ηθική που είναι πρωταρχικής σημασίας για τη ζωή της Ανατολικής Ρωμαϊκής ζωής - δύο πρότυπα: ένα για τον απλό χριστιανό που ζει τη ζωή του στον κόσμο της εργασίας και το άλλο το πρότυπο για εκείνους που συνεχώς τους κυνηγούσαν τα λόγια του Χριστού, «*Αν θέλεις να γίνεις τέλειος*».⁵ Αυτή η στάση διατηρήθηκε από τους χριστιανούς ασκητές στην ύστερη αρχαιότητα, αλλά παρέμεινε μια σαφώς μειοψηφική θέση μεταξύ των Χριστιανών γενικά. Και στις δύο περιπτώσεις, το ερώτημα δεν ήταν αν ήταν σωστό να χρησιμοποιηθεί το φάρμακο οποιουδήποτε είδους, αλλά υπό ποιες προϋποθέσεις θα μπορούσε κανείς να αρνηθεί νομίμως να το χρησιμοποιήσει. Εντούτοις, ενώ θεωρούσαν την πρακτική της από τους γιατρούς και τη χρήση της από τους ασθενείς ως απολύτως σύμφωνη με τη χριστιανική αρετή, οι πατέρες προειδοποίησαν ότι οι Χριστιανοί δεν πρέπει να εναποθέτουν την πίστη τους στα μέσα παρά στον Θεό για να θεραπεύσουν τις ασθένειες. Υποστήριξαν ότι η αποτελεσματικότητα των φαρμάκων προέρχεται από τον Θεό, ο οποίος επιλέγει να εργάζεται με μέσα, αλλά μπορεί να θεραπεύσει εξίσου καλά χωρίς αυτά. Ένας Χριστιανός πρέπει να προσεύχεται όταν παίρνει φάρμακα, όχι μόνο όταν οι προσπάθειες του γιατρού έχουν αποτύχει. Στα γραπτά των πατέρων είναι ένα μοτίβο ότι είναι λάθος να υποτιμάς την ιατρική αλλά εξίσου λάθος να εμπιστεύεσαι τους γιατρούς παρά στον Θεό. Μόνο μια μειοψηφία Χριστιανών θα διαφωνούσε.

---

³ ΕΡΩΤΗΣΙΣ Νς. Πολλάκις γάρ καὶ μάστιγες ἀμαρτημάτων εἰσι τὰ ἀρρώσθηματα, εἰς ἐπιστροφὴν προσαγόμενα. Ὅν γάρ, φησὶν, ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· καὶ, Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου, παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Τοὺς οὖν τοιούτους ἡσυχάζοντας· καὶ ἀφεμένους τῶν ἱατρικῶν ἐπιτηδευμάτων, ὑπομένειν χρή τὰ ἐπαγόμενα, ὅταν γνωρίσωμεν ἑαυτῶν τὰ πλημμελήματα, κατὰ τὸν εἰπόντα· Ὁργὴν Κυρίου ὑπόισω, ὅτι ἤμαρτον αὐτῶ· καὶ τὴν διόρθωσιν ἐπιδείκνυσθαι, διὰ τοῦ ποιεῖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, καὶ μεμνησθαι τοῦ Κυρίου εἰπόντος Ἴδε, ὑγιῆς γέγονας· μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται. **Asceticon magnum ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΠΛΑΤΟΣ ΟΡΩΝ**

⁴ ἄλλὰ χρή τὴν θεραπείαν τῶν σωμάτων, εἰ μὲν ἀπλούστερον βούλοιτό τις ζῆν καὶ κοινότερον, ἐφόδω ἱατρικῇ θεραπεύειν, εἰ δὲ βέλτιον παρὰ τοὺς πολλοὺς, εὐσεβεῖα τῇ εἰς τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν καὶ ταῖς πρὸς ἐκεῖνον εὐχαῖς. **Ωριγένης Κατὰ Κέλσου 8:60**

⁵ 2. Quoted by Brown, "The Saint as Exemplar in Late Antiquity" 11. Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι (λόγια του Ιησού προς τον νεαρό άρχοντα, Ματθαίος 19:21)

Οι πρώτοι χριστιανοί ήταν οι πρώτοι στον αρχαίο κόσμο που αντιμετώπισαν την ασθένεια με θετική αξία. Στον κλασικό κόσμο η καλή υγεία (Λατινικά, *salus*) ήταν ένα ουσιαστικό συστατικό μιας ισορροπημένης και ελεγχόμενης προσωπικότητας, τόσο αρετή όσο και δείκτης αρετής, και ως εκ τούτου το *sine qua non* της καλής ζωής, «η άριστη κατοχή». ⁶ Ο Σέξτος Εμπειρικός⁷ (έζησε περί το 200 μ.Χ.), γιατρός και φιλόσοφος της σκεπτικιστικής σχολής, γράφει ότι για τους απλούς ανθρώπους η υγεία είναι το *summum bonum*, το υψηλότερο αγαθό.⁸ Οι Έλληνες πίστευαν ότι χωρίς καλή υγεία ο άνθρωπος δεν μπορούσε να απολαύσει τίποτα άλλο στη ζωή. «Όταν η υγεία απουσιάζει», γράφει ο Ηρόφιλος, «η σοφία δεν μπορεί να αποκαλυφθεί, η τέχνη δεν μπορεί να εκδηλωθεί, η δύναμη δεν μπορεί να πολεμήσει, ο πλούτος γίνεται άχρηστος και η ευφυΐα δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί». Η εξέχουσα θέση που δόθηκε στην υγεία αντανάκλασε τη μεγάλη σημασία που δόθηκε στο σώμα και στη φυσική κουλτούρα (σ. μεταφραστική: φυσική κουλτούρα είναι ένας τρόπος ζωής που αναζητά τη βέλτιστη κατάσταση του νου και του σώματος.) στην Ελλάδα και τη Ρώμη.⁹ Τον δεύτερο αιώνα της εποχής μας εμφανίστηκε μια πληθώρα έργων, γραμμένων και από δύο γιατρούς δηλαδή τον Γαληνό και τον Σωρανό¹⁰ και τους λαϊκούς, «που έβλεπαν στο σώμα τους», γράφει ο Crislip, ως

ένα σημαντικό τόπο για ηθικό προβληματισμό και αυτοεξέταση - πώς να φροντίζετε το σώμα, πώς μπορεί κάποιος να φροντίζει για τη σωστή λειτουργία του, πώς να ελέγχει τα πάθη. Η ενασχόληση με το σώμα και τις λειτουργίες του ήταν αποδεκτό μέρος της ρωμαϊκής αριστοκρατικής ζωής, όπως φαίνεται στις επιστολές και τις ομιλίες αξιωματούχων του δεύτερου αιώνα όπως είναι ο Αίλιος Αριστείδης¹¹ και ο Φρόντο¹², δάσκαλος του Μάρκου Αυρηλίου. Ενώ οι συνεχείς αυτοεξετάσεις τους και οι γραφικές συζητήσεις τους για κάθε ουσία που εισέρχεται ή εξέρχεται από το σώμα ίσως θεωρούνται στους σύγχρονους

---

⁶ **Σωκράτης:** ἄλλ', ὦ Γοργία, ἀμφισβητήσιμον καὶ τοῦτο λέγεις [451e] καὶ οὐδέν πω σαφές. οἶμαι γάρ σε ἀκηκοέναι ἐν τοῖς συμποσίοις ἄδόντων ἀνθρώπων τοῦτο τὸ **σκολίον**, ἐν ᾧ καθαριθμοῦνται ἄδοντες **ὅτι ὑγιαίνειν μὲν ἄριστόν ἐστιν, τὸ δὲ δεύτερον καλὸν γενέσθαι**, τρίτον δέ, ὡς φησὶν ὁ ποιητὴς τοῦ σκολιοῦ, τὸ πλουτεῖν ἀδόλως... Από ένα Αττικό σκολιόν (τραγούδι του ποτού) που αναφέρεται από τον Πλάτωνα, στον Γοργία 451E

⁷ Ο **Σέξτος Εμπειρικός**, που έζησε κατά πάσα πιθανότητα μεταξύ 2ου και 3ου αιώνα μ.Χ., ήταν Έλληνας γιατρός και φιλόσοφος, εκπρόσωπος του σκεπτικισμού και ο βασικός ιστορικός της σκεπτικής κατεύθυνσης

⁸ EDELSTEIN L. *Η επαγγελματική ηθική του Έλληνα γιατρού* (The professional ethics of the Greek physician.) Bull Hist Med. 1956 Sep-Oct;30(5) 391-419. PMID: 13396420.

⁹ Για τις θρησκευτικές προεκτάσεις, see Garland, The Eye of the Beholder 63–4. It was a view that pagan ascetics abandoned, however, even before late antiquity.

¹⁰ Σωρανόσ ὁ Ἐφέσιος' ήταν ένας Έλληνας γιατρός. Γεννήθηκε στην Έφεσο και εξάσκησε την ιατρική κατ' αρχάς στην Αλεξάνδρεια και αργότερα στη Ρώμη και ήταν ένας από τους κύριους εκπροσώπους της Μεθοδικής σχολής της ιατρικής. **Έργα του:** *Περὶ γυναικείων* (βιβλία τέσσερα) 1. *Βίοι ἰατρῶν καὶ αἰρέσεις καὶ συντάγματα* ([ἀπὸ τῶν βίῶν σώζεται τὸ: Ἱπποκράτους Γένος καὶ Βίος](#)) 2. Αἰρέσεις 3. *Περὶ ἐπιδέσμων* 4. *Περὶ σημείων καταγμάτων*

¹¹ Ο Πόπλιος Αίλιος Αριστείδης Θεόδωρος ήταν **επιφανής σοφιστής, ρήτορας της εποχής του και εκπρόσωπος της δεύτερης σοφιστικής**. Γεννήθηκε περίπου το 117 και πέθανε το 189 ή 199 μ.Χ..

¹² Ο Μάρκος Κορνήλιος Φρόντο (περίπου 100 – τέλη δεκαετίας 160 μ.Χ.), γνωστός ως Φρόντο, ήταν Ρωμαίος γραμματικός, ρήτορας και δικηγόρος Βερβερικής καταγωγής, γεννήθηκε στην Σύρτη (σημερινός Κωνσταντίνη, Αλγερία) στη Νουμιδία. Διετέλεσε επώνυμος πρόξενος για το διάστημα του Ιουλίου-Αυγούστου 142 με συνάδελφό του τον Γάιο Λαμπέριο Πρίσκο. Ο αυτοκράτορας Αντωνίνος ο Ευσεβής τον διόρισε δάσκαλο των θετών γιων του και μελλοντικών αυτοκρατόρων, Μάρκου Αυρηλίου και Λούκιου Βάρου.

αναγνώστες σχεδόν παθολογικές, αυτά ήταν φυσιολογικά, αποδεκτά χαρακτηριστικά της Ρωμαϊκής Κοινωνίας.¹³

Μια παρόμοια στάση απέναντι στην υγεία και την ασθένεια βρέθηκε και στους αρχαίους πολιτισμούς της Εγγύς Ανατολής, όπου οι ασθένειες ήταν μια προσωπική ευθύνη. Σε όλες τις εβραϊκές γραφές βρίσκει κανείς τη δημοφιλή άποψη που διατυπώνεται ότι η κακή υγεία και η ασθένεια είναι η τιμωρία του Θεού για την αμαρτία και την αδικία. Δεν λυπάται κανείς τον άρρωστο αλλά ενθαρρύνει αυτό το άτομο να μετανοήσει. Αυτή είναι η στάση του Βιλδάδ του Σουχίτη, ενός από τους παρηγορητές του Ιώβ, ο οποίος προειδοποιεί τον Ιώβ ότι ο Γιαχβέ ενεργεί δίκαια. Ο Ιώβ και οι γιοι του έχουν αμαρτήσει εναντίον του, αλλά αν μετανοήσει και παραμείνει δίκαιος στη συμπεριφορά του, ο Γιαχβέ θα του δώσει εκ νέου την ευημερία (Ιώβ 8:1–10). Η στάση του Βιλδάδ ξεπερνά τα πολιτιστικά όρια τη βρίσκει κανείς παντού μέσα στον αρχαίο κόσμο.

Η χριστιανική προοπτική για την ασθένεια και την υγεία σηματοδότησε μια δραματική απόκλιση από αυτήν την άποψη. Η αξία που έδιναν οι Χριστιανοί στα βάσανα έδινε στον άρρωστο μια θετική υπόσταση. Στη λογοτεχνία του πρώιμου μοναστικού κινήματος όσοι ήταν άρρωστοι δεν υπέφεραν από κάποιο στίγμα. Δεν εθεωρούντο υπεύθυνοι για την ασθένειά τους ούτε εξοστρακίζοντουσαν σαν να είχαν διαπράξει μια αμαρτία για την οποία τιμωρούνταν. Δεν ήταν υπεύθυνοι για την αποκατάσταση της υγείας τους, αλλά θεωρούνταν άξιοι συμπόνιας και βοήθειας από όσους βρίσκονταν μέσα στο μοναστήρι.¹⁴ Έτσι ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός γράφει για τον Βασίλειο “*Ἄλλ’ ἐκεῖνός γε μάλιστα πάντων ἔπεισεν ἀνθρώπους ὄντας ἀνθρώπων μὴ καταφρονεῖν, μηδ’ ἀτιμάζειν Χριστόν, τὴν μίαν πάντων κεφαλὴν, διὰ τῆς εἰς ἐκείνους ἀπανθρωπίας· ἀλλ’ ἐν ταῖς ἀλλοτρίαις συμφοραῖς τὰ οἰκεῖα εὖ τίθεσθαι, καὶ δανεῖζειν Θεῷ τὸν ἔλεον, ἐλέου χρήζοντας*”.¹⁵ Ο Βασίλειος είχε μια ιδιαίτερη στάση για τους λεπρούς, τους οποίους η κλασική κοινωνία τους θεωρούσε απεχθείς και μολυσματικούς.¹⁶ Στην ειδωλολατρική κουλτούρα οι ιατρικές εξηγήσεις της ασθένειας και της μολυσματικότητας, συχνά οδηγούσαν στην απομόνωση και κοινωνικό εξοστρακισμό των λεπτρών. Όμως οι Χριστιανοί επίσκοποι ποτέ δεν απέδωσαν την αρρώστια και τα παθήματα που ήταν οι συνέπειες της αρρώστιας ως αποτέλεσμα της τιμωρίας του Θεού. Μάλλον, θεωρούσαν ότι οι λεπροί ήταν τα θύματα ατυχίας είτε ήταν αυτή αποτέλεσμα φυσικών είτε κοινωνικών παραγόντων. Ούτε οι Καππαδόκες τους έβλεπαν σαν τελετουργικά ακάθαρτους, και αυτό ήταν κάτι που συμφωνούσε η κλασική κοινωνία. Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός θεωρούσε τη λέπρα ως μια ιερή ασθένεια, και όπως φαίνεται αυτή ήταν η πρώτη περίπτωση που δόθηκε σ’ αυτήν την αρρώστια αυτό το

¹³ Crislip 39. Σε σχέση με την υπερβολική έμφαση στην υγεία και στο σώμα το δεύτερου αιώνα, υπήρχε μια πολύ εξαπλωμένη τάση προς την υποχόνδρια στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία (ibid., 163 n. 3). Αρκετοί μελετητές (π.χ., Michel Foucault, Ludwig Edelstein, και Judith Perkins) έχουν περιγράψει με διάφορους τρόπους αυτόν το «λόγο μιας πάσχουσας υποκειμενικότητας», και ο E. R. Dodds και ο G. W. Bowersock την έχουν αποδώσει σε μια γενική πολιτισμική αγωνία για μια αναδιάταξη του εαυτού (Flemming, *Ιατρική και η δημιουργία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας* *Medicine and the Making of Roman Women* 65 and 71).

¹⁴ Crislip 76–8, 99.

¹⁵ Λόγος 43:63

¹⁶ Για αυτά που ακολουθούν οφείλω ευγνωμοσύνη στον Holman, «*Θεραπεία του Κοινωνικού λεπρού*» “*Healing the Social Leper in Gregory of Nyssa's and Gregory of Nazianzus's “περί Φιλοπρωχίας”*” 294–8. *Harvard Theological Review*, Volume 92, Issue 3, July 1999, pp. 283 – 309
DOI: <https://doi.org/10.1017/S0017816000003400>

προσωπύμιο. Αυτό δεν είχε να κάνει με την αιτιολογία, γιατί ο Γρηγόριος δεχόταν την άποψη των ιατρικών συγγραφέων ότι η αρρώστια οφείλετο στην υπερβολική ποσότητα της μαύρης χολής. Μάλλον, το όνομα προερχόταν από τη φοβερή φύση της ασθένειας που προκαλούσε αγιότητα στα θύματα της, αλλά με ένα ιδιαίτερο τρόπο καθώς τη συνέδεαν με τα παθήματα του Ιησού Χριστού. Αν και ο Λάζαρος δεν κατονομάζεται στη διήγηση της παραβολής του Χριστού ότι υπέφερε από λέπρα (Λουκάς 17:19-31), όμως έφθασε να θεωρηθεί ως το βιβλικό μοντέλο ενός ιερού ζητιάνου. Οι λεπροί, όντας εξορισμένοι από την κοινωνία και καλυμμένοι με απαίσιες πληγές, θωρούντουσαν ότι ξεχωρίστηκαν από το Θεό για να φέρουν την εικόνα, του Χριστού και έτσι να αξίζουν περισσότερη τιμή από τους υγιείς. Η Susan Holman μιλά για τη «Χριστιανική επανακοινωνικοποίηση του λεπρού» και ότι οι Καππαδόκες το δικαιολογούσαν με θεολογικά επιχειρήματα για τα οποία η ιατρική έδινε μια κατάλληλη μεταφορά για μια αντίστροφη μόλυνση.¹⁷ Η ενσάρκωση του Χριστού έχει αλλάξει και έχει εξυψώσει το ανθρώπινο σώμα, που και σ' αυτό συμπεριλαμβάνεται ακόμη και το σώμα των λεπρών. Τα σώματα τους μετέδιδαν την αγιότητα τους σε αυτούς που φρόντιζαν για αυτούς. Με μια καταπληκτική μεταφορά, λέγανε για αυτούς ότι φέρνανε θεραπεία σ' αυτούς που τους φρόντιζαν, αυτούς που έπασχαν από απληστία, που τόσο συχνά επηρεάζει πολύ τους φυσικά υγιείς.

Ο Χριστιανικός τρόπος κατανόησης των παθημάτων, σαν κάτι το σωτηριακό, όχι μόνο αφαίρεσε από τον άρρωστο το στίγμα αλλά του έδωσε και ένα σκοπό να αντέχει στα παθήματα.¹⁸ Η Χριστιανική ζωή συνιστούσε μια κοινότητα παθημάτων που ένωνε τους Χριστιανούς με τον Κύριο τους και τους πιστούς τον ένα με τον άλλο. Ο σκοπός των παθημάτων στη Χριστιανική ζωή ήταν να οικοδομήσουν τον πιστό και να τον προετοιμάσουν για την αιώνια δόξα στον Ουρανό. Η αξία των παθημάτων είναι ένα θέμα που ευρίσκεται στους πατέρες και αναμειγνύεται (ιδιαίτερα στους Έλληνες πατέρες) με ένα στοιχείο λαϊκού Στωικισμού που καμιά φορά φαίνεται να δοξάζει τα παθήματα, όμως στην πραγματικότητα προσπαθεί να πείσει τους Χριστιανούς που θέλουν να αποφύγουν τα παθήματα ότι θα πρέπει να τα δεχτούν για το καλό της ψυχής τους.

Ο πρώιμος Χριστιανισμός είχε ως χαρακτηριστικό του μια ισχυρή έμφαση στην φιλανθρωπία που παρότρυνε τόσο τα άτομα όσο και τις συλλογικότητες να φροντίζουν αυτούς που είχαν ανάγκη. Ο Ελληνορωμαϊκός παγανισμός στερούνταν από οποιαδήποτε θρησκευτική ή φιλοσοφική βάση για φιλανθρωπία που θα ενθάρρυνε ένα προσωπικό ενδιαφέρον για αυτούς που είχαν μια φυσική ανάγκη. Ο Henry Sigerist γράφει: «Ο ασθενής, ο ανάπηρος, ο ανήμπορος δεν αξίζουν και πολλά σαν άνθρωποι όπως λογαριάζονται από την κοινωνική άποψη. Η αξία τους καθορίζεται μόνο με βάση τη δυνατότητα τους να καλυτερέψουν την κατάσταση τους. Περιφρονούσαν μια ζωή που ήταν γεμάτη αρρώστια. Η αρχαιότητα δεν μας προσφέρει καμία ένδειξη ότι υπήρχε μια πρόβλεψη για φροντίδα των αναπήρων. Ένας άρρωστος έπρεπε να γίνει υγιής για να μπορούσαν να τον λογαριάσουνε ξανά ως πρόσωπο.¹⁹ Κατ' αυτήν την έννοια μπορούμε να πούμε ότι ο παγανισμός δεν μπορούσε να κατανοήσει τις κοινωνικές συνέπειες τα ιατρικής, και αυτό είναι ένα γεγονός που δεν μπορεί να αποδοθεί απλώς στην έλλειψη φιλανθρωπικού πνεύματος, ή στο ότι δεν μπόρεσε να προμηθεύσει δημόσια ή ιδιωτικά ιδρύματα για τους

---

¹⁷ Ibid., 304–9.

¹⁸ Ο Crislip αποδίδει το νέο κοινωνικό ρόλο του ασθενούς στο μοναχισμό (99), όμως έχουμε δει νωρίτερα την γεμάτη έλεος φροντίδα που ήταν φανερή στις εκκλησίες προ του Κωνσταντίνου

¹⁹ H. E. Sigerist, "Η ειδική θέση του αρρώστου.» (The Special Position of the Sick," in Culture, Disease, and Healing, ed. D. Landy, 391) παρατίθεται από τον Crislip 69.

αρρώστους. Η ειδωλολατρική κουλτούρα αποθάρρυνε όλες τις προσπάθειες να αντιμετωπιστούν οι ασθενείς ως ένα κοινωνικό πρόβλημα, και αυτό κατά ένα μέρος οφειλόταν στο ότι πίστευαν ότι οι ασθενείς ήταν άξιοι των παθημάτων τους· και κατά ένα μέρος γιατί είχε μια απαισιοδοξία που θεωρούσε ότι η κοινωνία δεν μπορούσε να έχει κάποια σημαντική βελτίωση· και κατά ένα μέρος σε ένα εφησυχασμό που απέρριπτε την επιθυμία να γίνει μια προσπάθεια για μια πραγματική αλλαγή στην κοινωνία. Αυτή η παθητικότητα εξηγεί την αποτυχία των κρατικών αξιωματούχων να αναλάβουν προσπάθειες ανακούφισης του κόσμου σε περιπτώσεις επιδημιών όπως της πανούκλας, και μας εξηγεί την ευκολία με την οποία οι αρχαίες κοινωνίες δεχόντουσαν τις συμφορές χωρίς να κάνουν προσπάθειες να καλυτερέψουν την κατάσταση. Υποκείμενη σ' αυτή την κατάσταση ήταν η πεποίθηση ότι η θανατηφόρα επιδημία ήταν αναποδοκική, μια τιμωρία από τους θεούς για κάποια αποτυχία ενός ατόμου ή κάποιου άρχοντα, και αυτό θα μπορούσε να διορθωθεί μόνο με κάποιο εξιλασμό. Τελικά όπως παρατηρεί ο Crislip, «σε αντίθεση με την ιατρική εμμονή που τόσο πολύ είχε καταλάβει τα μέλη της αριστοκρατίας [αρχίζοντας από το δεύτερο αιώνα μετά Χριστό], οι ηγέτες των μοναχών δεν πάλευαν τόσο πολύ με την προσπάθεια να ερμηνεύσουν την αρρώστια μέσα στα σώματα του όσο προσπαθούσαν να γιατρέψουν τους ασθενείς μέσα στην κοινωνία, δηλαδή με το σύστημα υγείας.»²⁰

Σε αντίθεση με τον κλασικό κόσμο, η Χριστιανική φιλανθρωπία είχε τις ρίζες στην θεολογία. Η ώθηση που δινόταν πίσω από την Χριστιανική φιλανθρωπία ήταν η ενθάρρυνση για μια αγάπη με αυτοθυσία προς τους συνανθρώπους που αντανακλούσε την αγάπη του Θεού με την ενσάρκωση του Χριστού και το θάνατο Του για την λύτρωση του κόσμου. Η παραβολή του Χριστού για τον Καλό Σαμαρείτη έδωσε το πρότυπο για τη φροντίδα των Χριστιανών προς τους αρρώστους: κάθε ξένος που έχει ανάγκη ήταν ένας «πλησίον» που έφερε την εικόνα του Θεού και προς τον οποίο έπρεπε να δείξουν την αγάπη του Θεού. Τα μαρτύρια που υπέστησαν οι Χριστιανοί στους διωγμούς, τους προετοίμασαν να εμπλακούν σε ένα πρόγραμμα ανακούφισης, παρηγοριάς και ενθάρρυνσης, πρώτα προς τους άλλους Χριστιανούς και μετά προς τους άλλους που ήταν έξω από την κοινότητα της πίστης. Η νέα έμφαση στην συμπόνοια ως μια αναγκαία Χριστιανική αρετή, ύψωσε την φροντίδα των αρρώστων πέραν από την κλασική έμφαση στον ιατρικό επαγγελματισμό. Κάποιος μπορεί να μιλήσει για μια διαφορά προοπτικής που βασιζόταν σε πολύ διαφορετικές κοσμοθεωρίες. Ενώ βέβαια φαίνεται αναχρονιστικό να αποδίδουμε στους πρώτους Χριστιανούς τις αρχές της κοινωνικής ιατρικής, βλέπουμε τους σπόρους της μέσα στο πλαίσιο της Χριστιανικής ιατρικής φιλανθρωπίας. Κατά την διάρκεια των τριών πρώτων αιώνων ήταν αδύνατον στους Χριστιανούς που υφίσταντο διωγμούς να ιδρύσουν μόνιμα ιδρύματα για τη φροντίδα των ασθενών. Όμως προχώρησαν σε ένα ενεργό πρόγραμμα ανακούφισης μέσα από εκατοντάδες εκκλησίες σε πόλεις σε όλη τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Οπουδήποτε ιδρυόταν μια εκκλησία (και η εκκλησία ήταν ένα αστικό ίδρυμα), γινόταν το κέντρο για τη φροντίδα των ασθενών. Οι θανατηφόρες επιδημίες είχαν ως αποτέλεσμα τον εξαναγκασμό των Χριστιανών να αναλάβουν τη φροντίδα αρρώστων και έξω από τον κύκλο της εκκλησίας. Μόνιμα φιλανθρωπικά ιδρύματα αναφάνηκαν μέσα σε μία ή δύο γενεές μετά τους διωγμούς. Μέχρι το τέλος του τετάρτου αιώνα είχαν ιδρυθεί νοσοκομεία σε όλη την Ανατολική Αυτοκρατορία, από την οποία μεταφυτεύθηκαν στη Δύση. Ο Andrew Crislip έχει συζητήσει ότι η ίδρυση των μοναστικών νοσοκομείων προκάλεσε την εμφάνιση «ενός νέου κοινωνικού ρόλου για τους

---

²⁰ Crislip 39

αρρώστους» στην ύστερη αρχαιότητα.²¹ Πράγματι οι ενδείξεις δείχνουν το αντίθετο: ήταν η ύπαρξη μιας νέας στάσης όσον αφορά την φροντίδα των ασθενών στην πρώτη εκκλησία που έδωσε την ιδεολογία που υποστήριξε τόσο την ίδρυση των μοναστηριακών κλινικών και νοσοκομείων, καθώς και μια ποικιλία αγαθοεργών ιδρυμάτων που ξεπήδησαν σε όλη την Ανατολή. Έχοντας μια εμπειρία σχεδόν τριών αιώνων στην παροχή εννοιακής περίθαλψης σε ασθενείς επέτρεψε τη γρήγορη ανάπτυξη της ιδρυματικής φροντίδας, που αναπτύχθηκε γρήγορα μετά το πέρας των διωγμών και τα μοναστηριακά ιδρύματα μπορούσαν να παρέχουν το αναγκαίο οργανωτικό πλαίσιο καθώς και το προσωπικό.

Μήπως η μέριμνα για τον άρρωστο δίνει το δικαίωμα στον Χριστιανισμό να ονομαστεί, όπως νόμιζε ο Adolf Harnack, μία «θηρησκεία θεραπείας;» Η απάντηση πρέπει να είναι ένα όχι, απλά γιατί ο πρώιμος Χριστιανισμός δεν υποσχόταν μια φυσική θεραπεία σ' αυτούς που μεταστρεφόντουσαν σ' αυτόν. Η έμφαση ήταν περισσότερο στη φροντίδα παρά στη θεραπεία, και αυτή αποτελούσε την κύρια διακονία της πρώτης Χριστιανικής κοινότητας στους αρρώστους, αν και το όριο πολλές φορές γινόταν δυσδιάκριτο, και υπήρχε πολλή αλληλοεπικάλυψη. Οι Χριστιανοί αναζήτησαν να εκπληρώσουν τα λόγια του Χριστού *“ήσθένησα, και έπεσκέψασθέ με, ”* (Ματθ. 25:36). Η φροντίδα για τους αρρώστους ήταν αρχικά ένα καθήκον των διακόνων και των διακονισσών, αν και όλοι οι Χριστιανοί αναμενόταν να τιμήσουν την προσταγή του Ιησού. Είχε δίκιο ο Henry Sigerist όταν έγραψε ότι ο Χριστιανισμός εισήγαγε την «πιο επαναστατική και αποφασιστική αλλαγή στη στάση της κοινωνίας προς τους αρρώστους . . . Έτσι η κοινωνική θέση του αρρώστου έγινε θεμελιωδώς διαφορετική από αυτήν που είχε προηγουμένως. Απέκτησε μια προνομιακή θέση που από τότε ήταν δική του .”²² Αυτή ήταν η νέα συμβολή του Χριστιανισμού στην φροντίδα για την υγεία. Η ειδωλολατρική κουλτούρα δεν φρόντιζε τους αρρώστους ούτε σε μια φιλανθρωπική βάση είτε σε μια κοινοτική βάση, και δεν υπάρχει κάποια ένδειξη που να δείχνει ότι η Ιουδαϊκή κοινότητα επέκτεινε τη φροντίδα της υγείας έξω από τα όρια της.²³ Η Χριστιανική εκκλησία προσέφερε τη φιλανθρωπία της όχι μόνο στους Χριστιανούς αλλά και σε άλλους επίσης, όπως αυτό έγινε προφανές κατά την διάρκεια του λοιμού του τρίτου αιώνα στα αστικά κέντρα της Αλεξάνδρειας, της Καρχηδόνας, και της Ρώμης. Όταν κατέστη δυνατόν στους Χριστιανούς να προσφέρουν μια μη επαγγελματική ανακουφιστική και (ανάλογα με τα μέσα που είχαν) επαγγελματική ιατρική φροντίδα με την ίδρυση νοσοκομείων και σχετικών ιδρυμάτων, τότε το έκαναν.

Όμως ο Sigerist το «παρακάνει», όταν γράφει ότι «ο Χριστιανισμός ήρθε στον κόσμο ως μια θρησκεία της θεραπείας,» που «υποσχόταν» μια αποκατάσταση τόσο πνευματική όσο και φυσική.²⁴ Αντίθετα, όπως το έχω εξηγήσει, οι ενδείξεις είναι συντριπτικές στο να δείξουν ότι ο Χριστιανισμός δεν υποσχόταν φυσική θεραπεία²⁵. Ούτε θα πρέπει κάποιος να γράφει ότι στην πρώτη εκκλησία η φροντίδα των ασθενών ήταν μια «θεραπευτική διακονία». Ήταν ένα σημαντικό μέρος, όμως ήταν μόνο ένα μέρος, της γενικής φιλανθρωπικής διακονίας της εκκλησίας, μέσα στην οποία περιλαμβάνονταν η φροντίδα για τις χήρες και τα ορφανά, η βοήθεια στους φτωχούς, η επίσκεψη των φυλακισμένων, και η φιλοξενία των ταξιδιωτών.

²¹ Ibid., 99.

²² Sigerist, *Civilization and Disease* 69–70; cf. idem, “The Special Position of the Sick” 391–2.

²³ Για τις επισκέψεις στους αρρώστους στην Ιουδαϊκή κοινότητα δεξ Rosner, «Ιουδαϊκή Ιατρική στην Ταλμουδική Περίοδο» (“Jewish Medicine in the Talmudic Period” 2890–2; cf. Loewenberg, *From Charity to Social Justice* 146)

²⁴ Sigerist, *Civilization and Disease* 69

²⁵ Για να είμαστε δίκαιοι προς τον Sigerist, θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι δίνει έμφαση στην Χριστιανική υποχρέωση για την φροντίδα των ασθενών (ibid., 69–70).

Για τον ιστορικό της ιατρικής, η συνεισφορά του Χριστιανισμού στη φροντίδα των αρρώστων, ήταν θεμελιώδης και πολύ μεγάλης έκτασης ιδιαίτερα στην κατοπινή θεσμοποίηση του νοσοκομείου και άλλων ειδικευμένων ιδρυμάτων για τη φροντίδα της υγείας. Αλλά σε αντίθεση με τις άλλες μεγάλες «θεραπευτικές» θρησκείες του κλασικού κόσμου, όπως τις λατρείες του Ασκληπιού, της Ίσιδος και του Σεράπιδος, ο Χριστιανισμός δεν είχε στους πρώτους αιώνες της ύπαρξης του, ως κεντρικό του ενδιαφέρον τη φυσική θεραπεία παρά μόνο ως μια συνιστώσα του για αυτούς που είχαν ανάγκη. Ο όρος «Χριστός ο Ιατρός» (“Christus medicus”) ήταν πολύ γνωστός στην πρώιμη εκκλησία. Όμως η φράση χρησιμοποιούνταν μεταφορικά αναφορικά με το ότι ο Ιησούς είναι ο θεραπευτής των δεινών της ψυχής, και σπάνια μόνο για τις σωματικές ασθένειες. Ακόμη και στον πέμπτο αιώνα, όταν η θαυματουργική θεραπεία έφτασε στο να αποκτήσει μεγαλύτερη (αν και περιορισμένη) εξέχουσα θέση στον Χριστιανισμό, μια εξέχουσα θέση που θα διατηρούσε για αιώνες, η λύτρωση—η σωτηρία της ψυχής—παρέμεινε το κυρίαρχο θέμα.

Ο Vivian Nutton διαβεβαιώνει ότι δεν υπήρχε κάποια ένταση σε σχέση με την ιατρική στα πλαίσια της ειδωλολατρίας αλλά μάλλον μια «πολύ έντονη συνεργασία μεταξύ του ιερέα και του γιατρού,»²⁶ όμως ο Χριστιανισμός «εισήγαγε νέες εντάσεις στη σχέση μεταξύ της θρησκείας και της ιατρικής.»²⁷ Επικαλείται συγκεκριμένα την προσφορά της θαυματουργικής θεραπείας ως μια εναλλακτική ιατρική και παραθέτει το γνωστό απόσπασμα στον Ιάκωβο 5:13–18 ότι προμήθευε τη βάση για μια τελετή μυστηρίου. Όμως ακόμη και αν ο Χριστιανισμός διατηρούσε την υπόσχεση μιας υπερφυσικής θεραπείας που θα συμπλήρωνε την κοσμική ιατρική, δε θα δημιουργούσε κατ’ ανάγκη εντάσεις. Όμως ξεχωριστά από την περικοπή του Ιακώβου δεν υπάρχει στην Καινή Διαθήκη μια υπόσχεση για θεία θεραπεία που θα κάλυπτε όλες τις περιπτώσεις και θα απευθυνόταν σε όλους τους πιστούς. (Η περικοπή Μάρκος 16:18 είναι μια μη αυθεντική κατοπινή παρεμβολή που δε βρίσκεται στα πιο αρχαία χειρόγραφα). Έχουν επιχειρηματολογήσει ότι η περικοπή του Ιακώβου μιλά μάλλον για τη θεραπεία από την αμαρτία και όχι τόσο για θεραπείες από φυσικές ασθένειες, και πράγματι αυτή ήταν η ερμηνεία που της έδιναν οι αρχαιότεροι σχολιαστές. Ήταν πολύ αμφίβολη για να την επιβάλουν να εξυπηρετήσει μια τελετή θεραπείας του σώματος, και δε χρησιμοποιήθηκε για κάτι τέτοιο στους πρώτους αιώνες του Χριστιανισμού. Είναι εξίσου λάθος να υποστηρίζουμε ότι οι πρώτοι Χριστιανοί ενθάρρυναν τους άρρωστους να αναζητήσουν θαυματουργή θεραπεία για τις ασθένειές τους και, το αντίθετο, ότι δηλαδή οι Χριστιανοί πάντα τους παρότρυναν να ζητούν τη βοήθεια γιατρών. Στην πραγματικότητα, βρίσκει κανείς την ιατρική και τη θρησκεία να αναφέρονται όχι μόνο με αρμονικό τρόπο αλλά και με αμοιβαία υποστηρικτικό τρόπο στα γραπτά των πατέρων της εκκλησίας. Κατά ένα μέρος αυτό προέρχεται από τη γλωσσική αμφιβολία στην έννοια της σωτηρίας στην Ιουδαϊκή και τη Χριστιανική σκέψη με την οποία η θεραπεία του σώματος εξυπηρετούσε ως μια κατάλληλη μεταφορά για τη θεραπεία της ψυχής. Ανάμεσα στους Καππαδόκες του τετάρτου αιώνα βρίσκουμε μια ιδιαίτερα στενή συνεργασία μεταξύ της ιατρικής και της Χριστιανικής φιλανθρωπίας. Έτσι ο Γρηγόριος της Νύσσας προκαλούσε αυτούς που απέφευγαν να έρχονται σε επαφή με τους λεπρούς εξαιτίας της πιθανότητας να μολυνθούν, λέγοντας ότι δεν υπήρχε ιατρική βάση που να υποστηρίζει τη μετάδοση με την επαφή. Γράφει ότι ενώ οι λοιμοί έχουν μια εξωτερική αιτία στο περιβάλλον, η λέπρα δεν μπορεί να μεταδοθεί από τους πάσχοντες προς τους υγιείς επειδή, «η ασθένεια αναπτύσσεται μόνο στο εσωτερικό, και εισβάλλει στο αίμα που Γράφει ότι ενώ οι λοιμοί έχουν μια εξωτερική αιτία σε περιβαλλοντικούς παράγοντες, η

²⁶ Nutton, “Murders and Miracles” VIII 46.

²⁷ Ibid., 45; cf. “From Galen to Alexander” X 5

λέπρα δεν μπορεί να μεταδοθεί από τους πάσχοντες από αυτήν στους υγιείς γιατί «μόνο στο εσωτερικό αναπτύσσεται η ασθένεια, εισβάλλοντας στο αίμα από σάπιους χυμούς που μολύνουν και η μόλυνση δεν αφήνει τον άρρωστο.»²⁸(: *λόγοι ταύτα καί προφάσεις καί πλάσματα καί το δ'άληθές ούχ ούτως έχει αλλ' επειδή τίνα των νοσημάτων οίον αἱ λοιμώδεις ἐπιφοραὶ καί ὅσα τοιαῦτα τῆς ἐξωθεν αἰτίας ἠρτημένα, ὅταν ἐκ διαφθορᾶς ἀέρος ἢ ὕδατος γίνηται, ὑποπτα τὸς πολλοῖς ἐστίν, ὡς ἐκ τῶν προεαλωκῶτων καί πρὸς τοὺς προσεγγίζοντας διαβαίνοντα, (οὐδε ἐκεῖ τοῦ πάθους, ὡς οἶμαι, τῶ ὑγιαίνοντι τὴν ἀρρωστίαν ἐκ διαδόσεως ἐμποιοῦντος, ἀλλὰ τῆς κοινῆς ἐπιφορᾶς τὴν ὁμοιότητα τοῦ ἀρρωστήματος ἐπαγούσης) ἐ'σχεν αἰτίαν ἢ νόσος ὡς ἐκ τῶν προεαλωκῶτων καί εἰς τοὺς λοιποὺς διαβαίνουσα ἐνταύθα δε ἐνδοθεν συνισταμένης τῆς τοῦ τοιοῦτου πάθους κατασκευῆς καί τίνα τοῦ αἵματος ἐκ τῆς παρεγχύσεως τῶν φθοροποιῶν χυμῶν διαφθορὰν ὑπομένοντος ἐν τῶ κάμνοντι τὸ πάθος περιορίζεται)* Εδώ μεταφέρει την ιατρική κατανόηση της λέπρας για να παροτρύνει τους Χριστιανούς να υπερνικήσουν την ενστικτώδη τους αποστροφή και να εμπλακούν σε μια προσωπική επαφή με αυτούς που η κοινωνία θεωρεί ως ανέγγιχτους, και πράγματι αποκρουστικούς.

Όμως η δυνατότητα για ένταση εμφανίζεται, ως προς τις δύο εξαιρέσεις που αφορούν την υπόθεση ότι οι Χριστιανοί θα αναζητήσουν συνήθως τη θεραπεία από γιατρούς ή από άλλες μορφές φυσικής θεραπείας. Ο Ωριγένης παρότρυνε τους εξαιρετους Χριστιανούς να αναζητήσουν θεραπεία μόνο από το Θεό με προσευχή. Έχουμε περιπτώσεις όπου κάποιοι Χριστιανοί δέχτηκαν τη συμβουλή του, οι πιο πολλοί ήταν ασκητές, που δεν έπαιρναν ιατρική βοήθεια για τον εαυτό τους, ενώ ταυτόχρονα υπηρετούσαν τις φυσικές ανάγκες των αρρώστων.²⁹ Όπως γράφει η Σούζαν Ashbrook, «Για τον ασκητή, η ασθένεια ήταν απλώς παρά μια ακόμη μορφή θλίψης που πρέπει να υποφέρεται κατά τη μίμηση του Χριστού.»³⁰Καθώς το σώμα βρισκόταν κάτω από την κυριαρχία της ασθένειας, η ψυχή αυξανόταν δια μέσου των παθημάτων. Ένας τέτοιος ασκητής ήταν ο Ιωάννης της Εφέσου (έζησε μεταξύ 507–89), ο οποίος παρόλο που δε δεχόταν ιατρική θεραπεία για τις δικές του ασθένειες, ενδιαφερόταν να φροντίζει άλλους ασκητές όταν είχαν ανάγκη από θεραπεία. Διηγείται πως ο ασκητής Ααρών, του οποίου μια γάγγραινα κατέτρωγε την οσφυϊκή χώρα του, του εισήγαγαν στο σώμα του ένα μολυβένιο σωλήνα ώστε να φεύγει το νερό και έτσι έζησε για άλλα δεκαοχτώ χρόνια. Εδώ δεν υπάρχει ένταση. Ακόμη και οι ασκητές είχαν καμιά φορά ανάγκη από ιατρική φροντίδα. Η Harvey προτείνει ότι υπήρχε μια «σκόπιμη συμμαχία»(“expedient alliance”) μεταξύ των ασκητών και των ιατρών όταν είχαν ρεαλιστικούς λόγους, για να επιτραπεί στους υπηρέτες του Θεού όπως τον Ααρών να συνεχίσουν την υπηρεσία τους όταν δεν υπήρχαν αρκετοί εργάτες της βασιλείας του Θεού³¹. Όμως ο Andrew Crislip συζητά ότι οι ασκητές αναγνώριζαν την αξία της ιατρικής και δεν ήταν αντίθετοι στο δεχτούν ιατρική θεραπεία ακόμη και για τον εαυτό τους όταν ήταν ανάγκη³². Οποιαδήποτε εξήγηση είναι σωστή (και πιστεύω ότι είναι πιο πιθανή η εξήγηση του Crislip), η ένταση είναι ελάχιστη. Το θέμα δεν ήταν αν η χρήση της ιατρικής ήταν λανθασμένη για ένα Χριστιανό, γιατί είναι πολύ δύσκολο να βρούμε κάποιους Χριστιανούς στην πρώτη εκκλησία που πίστευε κάτι τέτοιο με βάση τη θεολογία του. Το ερώτημα μάλλον είναι αν υπήρχαν περιπτώσεις στις οποίες κάποιος θα έπρεπε να αρνηθεί την ιατρική ως το δώρο του Θεού για κάτι ακόμη καλύτερο, το καλό της ψυχής.

²⁸ Gregory of Nyssa, *Περί φιλοπτωχίας De pauperibus amandis* 2 (the passage is quoted both in the original and in translation in Holman, “Healing the Social Leper” 294 and n. 55); cf. Gregory Nazianzus, *Oration 14.27*, quoted in translation in Holman, “Healing the Social Leper” 295.

²⁹ Crislip 26 and 92–9.

³⁰ S. A. Harvey, “Physicians and Ascetics in John of Ephesus: An Expedient Alliance,” in *Symposium on Byzantine Medicine*, ed. John Scarborough, 89.

³¹ . *Ibid.*, 92–3.

³² Crislip 27–2, 34–5, 151 n. 36, 158 n. 122, and 163 n. 189 Ο Crislip παρατηρεί ότι εκείνοι οι μοναχοί που απέφευγαν την ιατρική ήταν κυρίως από τη Συρία (162 v. 175).

Η δεύτερη εξαίρεση υπήρχε στην πεποίθηση που είχαν μερικοί από τους πρώτους Χριστιανούς, ότι όταν ερχόταν μια αρρώστια ως τιμωρία για κάποια αμαρτία, δε θα έπρεπε να δεχόντουσαν την ιατρική. Η σύνδεση μεταξύ αμαρτίας και παθημάτων ήταν κάτι που δεν περιοριζόταν στους Χριστιανούς, ήταν κάτι που πιστευόταν από πολλούς αιώνες. Ο Μέγας Βασίλειος, όταν σύστηνε στο έργο του «Κατά πλάτος όρων (55)³³» να απέχουν οι μοναχοί από την ιατρική αν πιστεύουν ότι ο Θεός τους τιμωρεί, και τους παροτρύνει να χρησιμοποιήσουν τα παθήματα τους ως μέσο για την πνευματική πρόοδο. Η συμβουλή του αντιπροσωπεύει μια χαρακτηριστική και μοναδική Χριστιανική προσέγγιση: ότι τα παθήματα στέλνονται από το Θεό ως μέσο της χάριτος για την πνευματική πρόοδο αυτού που υποφέρει. Προκαλεί μια ενδοσκόπηση. Μήπως ο Θεός μιλά μέσα από τον πόνο; Αν έτσι είναι, τι μπορούμε να μάθουμε απ' αυτόν; Ακόμη και στην περίπτωση που οι πόνοι δεν είναι το αποτέλεσμα μιας αμαρτίας, η αυτό-εξέταση μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τον πνευματικό φωτισμό ή καθαρισμό. Η απόφαση του να δεχτεί κάποιος ή να απορρίψει την ιατρική ήταν προσωπική. Δεν δόθηκε ως μια συγκεκριμένη εντολή αλλά ήταν προσωπική. Όπως φαίνεται, οι Χριστιανοί συγγραφείς εξυψώνουν τα παθήματα, και αυτό γιατί τα προικίζουν με νόημα και παροτρύνουν τον πιστό να αναζητήσει κατανόηση στο αν ο Θεός τους μιλά μέσα από την εμπειρία των παθημάτων. Όμως δεν κάνουν μια απλή συσχέτιση μεταξύ αμαρτίας και σωματικών πόνων· μάλλον, για αυτούς, η ασθένεια ήταν ένα μέσο που μπορεί να βοηθήσει κάποιον να αποφύγει την αμαρτία. Η Meredith γράφει: «για την περίπτωση ενός αγίου, δεν υπάρχει ένας προφανής σύνδεσμος μεταξύ αμαρτίας και σωματικής αρρώστιας. Η προϋπόθεση ότι μιλάμε για άγιο αποκλείει την κατανόηση των ασθενειών του ως προερχόμενες από αμαρτία. Για τον άγιο άνθρωπο, η αρρώστια δεν είναι ένα εξωτερικό σημάδι μιας εσωτερικής αμαρτίας· δεν είναι μια εξωτερική μιας ηθικής αποτυχίας. Η θλίψη δεν αποκαλύπτει κάποια κρυμμένη αμαρτωλότητα, μάλλον είναι μια ακόμη εκδήλωση της αγιότητας του αγίου.»³⁴

Σε μια πολύ γνωστή πρόταση, ο, Ludwig Edelstein αντιπαραβάλλει την υψηλή αξία που έβαζε ο αρχαίος κόσμος στην υγεία με αυτό που αποκαλεί με τους όρους «Χριστιανικός ή Ρομαντικός δοξασμός της ασθένειας»³⁵. Ο Vivian Nutton αναπαράγει την αντίθεση του Edelstein μεταξύ της υποτιθέμενης στάσης των Χριστιανών προς την αρρώστια και της στάσης του αρχαίου κόσμου : « αλλά μόνο με τον Ιουδαϊσμό και, ακόμη περισσότερο, με τον Χριστιανισμό, βρίσκει κανείς την παθητική αποδοχή της ασθένειας και του πόνου που επιβάλλεται στον αληθινό πιστό επειδή είναι μέρος της κρίσης του Θεού.³⁶» Ο Nutton αναφέρει τον Κυπριανό, που παροτρύνει τους πιστούς να δεχτούν με χαρά το λοιμό γιατί εξαιτίας του οι κακοί με αυτόν φεύγουν πιο γρήγορα για την κόλαση και οι δίκαιοι θα

---

³³ Πολλάκις γάρ και μάστιγες ἀμαρτημάτων εἰσι τὰ ἀρρώσθηματα, εἰς ἐπιστροφὴν προσαγόμενα. Ὅν γάρ, φησὶν, ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· καὶ, Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου, παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Τοὺς οὖν τοιοῦτους ἡσυχάζοντας, καὶ ἀφεμένους τῶν ἱατρικῶν ἐπιτηδευμάτων, ὑπομένειν χρὴ τὰ ἐπαγόμενα,

³⁴ Merideth 58; cf. 53.

³⁵ Edelstein, "The Distinctive Hellenism of Greek Medicine" in Edelstein 387

³⁶ Nutton, «Εγκλήματα και Θαύματα» ("Murders and Miracles" VIII 45). Επίσης ο Geoffrey Lloyd, παρατηρεί για αυτό το θέμα (στο «Στη Λαβή της Ασθένειας» 233). Έχει δίκιο ο Vivian Nutton όταν αναγνωρίζει ότι αυτή η στάση είναι κάτι το νεοεμφανιζόμενο και ότι δεν υπάρχει σε ειδωλολατρικές πηγές. Αυξήθηκε μέσα από τη βέβαιη ελπίδα της ευλογημένης μετά θάνατο ζωής και με μια διάθεση να κάνουν δεκτά τα παθήματα σαν μέσο να δοξάζουν το Θεό, και που αυτές οι πεποιθήσεις ήταν κάτι το ευρέως διαδεδομένο.

φτάσουν στην αιώνια ζωή πιο γρήγορα.³⁷ Όμως ο Nutton παραθέτει μόνο ένα τμήμα από αυτά που είπε ο Κυπριανός. Ο Κυπριανός συνέχισε :

Πόσο κατάλληλος, πόσο απαραίτητος είναι ο λοιμός και η πανώλη, που φαίνονται να είναι φρικτά και θανατηφόρα, να ερευνούν τη δικαιοσύνη του καθενός και να εξετάζουν το νου του ανθρώπινου γένους· αν έχουν φροντίσει τους άρρωστους, ή αν οι συγγενείς αγαπούν ευσυνειδήτα τους συγγενείς τους όπως θα έπρεπε, ή αν οι αφέντες δείχνουν συμπόνια για τους άρρωστους δούλους τους, είτε αν οι γιατροί δεν εγκαταλείπουν τους ταλαιπωρημένους. . . . Αν και αυτή η θνητότητα δεν έχει συμβάλει σε τίποτα άλλο, έχει καταφέρει ιδιαίτερα για τους Χριστιανούς και τους δούλους του Θεού, ότι αρχίσαμε με χαρά να αναζητούμε το μαρτύριο ενώ μαθαίνουμε να μην φοβόμαστε τον θάνατο. Αυτές είναι ασκήσεις που μας δοκιμάζουν, και δεν είναι θάνατοι. Δίνουν στο μυαλό τη δόξα του σθένους· με περιφρόνηση του θανάτου προετοιμάζονται για το στέμμα³⁸

Τα λεγόμενα του Κυπριανού, όταν τα διαβάσουμε μακριά από τα συμφραζόμενα, φαίνονται αλαζονικά και γεμάτα κατάκριση. Στην πραγματικότητα, αναφέρει το λοιμό ως φορέα θανάτου (και έτσι και της τελικής κρίσης) που τελικά περιμένει κάθε άνθρωπο. Όμως αναφέρεται σε κάποια ιδιαίτερα θέματα κάνοντας ερωτήσεις που θα κάνουν τους αναγνώστες του να ψάξουν τις συνειδήσεις τους για το κατά πόσο είχαν ανταποκριθεί στην έκκληση για φροντίδα ελέους προς τους ανθρώπους που είχαν ανάγκη. Το κήρυγμα παροτρύνει την Χριστιανική κοινότητα, σε μια χρονική στιγμή που αντιμετώπιζε έντονο διωγμό στον οποίο ο ίδιος ο Κυπριανός έχασε τη ζωή του, να αναλάβει τη συστηματική φροντίδα των αρρώστων σε ολόκληρη την πόλη, και σ' αυτούς περιλαμβανόντουσαν οι διώκτες που έπρεπε να τους βοηθήσουν. Συνεχίζει λέγοντας: «Δεν υπάρχει τίποτα το αξιοσημείωτο με το να δείχνουμε τη δέουσα προσοχή αγάπης μόνο προς τους δικούς μας ανθρώπους, αλλά για να γίνει κάποιος τέλειος θα πρέπει να κάνει κάτι περισσότερο από ότι οι ειδωλολάτρες ή οι τελώνες, κάποιος που, νικώντας το κακό με καλό, και ασκώντας μια ελεήμονα καλοσύνη όπως αυτή του Θεού, θα πρέπει να αγαπά και τους εχθρούς του. . . . Έτσι το καλό έγινε προς όλους τους ανθρώπους, όχι μόνο προς τους «οικείους» της πίστης.»³⁹

Ο Nutton αναφέρει επίσης τον Τερτυλλιανό που βλέπει την πείνα και τους λοιμούς ως τα μέσα που χρησιμοποιεί ο Θεός για να περιορίζει τον υπερβολικό πλουτισμό και τον υπερπληθυσμό⁴⁰. Η διαβεβαίωση του Τερτυλλιανού δε θα πρέπει να ιδωθεί ως κάτι παρά πάνω από μια αντανάκλαση της Χριστιανικής τάσης να βλέπουμε μια ένδειξη για την πρόνοια του Θεού σε δύσκολους καιρούς. Πράγματι οι πρώτοι Χριστιανοί συγγραφείς όπως ο Κυπριανός και ο Τερτυλλιανός, ενώ διατηρούσαν μια πολύ διαφορετική στάση από τους κλασσικούς συγγραφείς, δεν ενθάρρυναν τους πιστούς στο να έχουν μια παθητική στάση προς τα παθήματα· ούτε παρότρυναν τους Χριστιανούς να επιζητούν τα παθήματα από μόνοι τους. Ο Andrew Crislip αναφέρει την περίπτωση του Συμεών του Στυλίτη, που εσκεμμένα αναζήτησε να απονεκρώσει τη σάρκα με το να δέσει σφιχτά ένα σκοινί γύρω από το σώμα του, μέχρις ότου, μετά από ένα χρόνο, η τραυματισμένη του σάρκα παρήγαγε μια άσχημη δυσωδία⁴¹. Ο ηγούμενος τον επιτίμησε και του ζήτησε να εγκαταλείψει το μοναστήρι. «Όσον αφορά τον Βασίλειο,» που επέμενε ότι η επιθυμία για ασθένεια που θα καθάρσει το σώμα θα έπρεπε να μετριάσει, «η επιδίωξη των παθημάτων δεν είναι

³⁷ , ch. 9. (Περί θανάτου κεφ. 9)

³⁸ De mortalitate, chs. 15–20, trans. M. H. Mahoney; quoted in Stark 81

³⁹ De mortalitate, chs. 15–20; quoted in Stark 212.

⁴⁰ De anima 30.

⁴¹ Crislip 96

καλύτερη από την επιθυμία για πολυτέλεια· γιατί και οι δύο καταλήγουν σε μια υπερβολική εστίαση στο σώμα.»⁴²

Ο Κυπριανός καθώς και ο Τερτυλλιανός, καθώς αντιμετώπιζαν τον λοιμό του τρίτου αιώνα, διατύπωσαν μια άποψη για την ανθρώπινη κατάσταση, σύμφωνα με την οποία τα παθήματα αποκτούσαν ένα θετικό ρόλο, πράγμα που δεν υπήρχε προηγουμένως στο αρχαίο κόσμο.⁴³ Ο Stark γράφει, «οι επιδημίες, έπνιξαν σαν πλημμύρα τις δυνατότητες για εξήγηση και παρηγοριά του παγανισμού και της Ελληνικής φιλοσοφίας. Σε αντίθεση ο Χριστιανισμός προσέφερε μια πολύ περισσότερο ικανοποιητική εξήγηση για τον λόγο που ήρθαν αυτές οι φοβερές στιγμές είχαν εμφανιστεί στους ανθρώπους, και προέβλεπε ένα ελπιδοφόρο ή ακόμη και ενθουσιώδες πορτρέτο για το μέλλον.»⁴⁴ Οι κακουχίες έγιναν ένα ουσιαστικό συστατικό της διαδικασίας του Χριστιανικού αγιασμού που, όταν τις δεχόταν ταπεινά, είχαν μεγάλη πνευματική αξία. Αντί να φέρνουν ντροπή και αποδοκιμασία, η ασθένεια και η αρρώστια έδιναν στον πάσχοντα μια ευνοϊκή θέση που προκαλούσε τη συμπάθεια και τη συμπονετική φροντίδα. Οι δύο στάσεις αντιπαρατίθενται σε μια πανηγυρική επιστολή του Διονυσίου της Αλεξάνδρειας, γραμμένη κατά τη διάρκεια του λοιμού, η οποία διατηρείται από τον Ευσέβιο. Σε αυτήν ο Διονύσιος αντιπαραβάλλει τη χαρά των Χριστιανών που φρόντιζαν τους άρρωστους και, κάνοντάς το αυτό, συχνά προσβλήθηκαν από τον λοιμό και πέθαιναν, με τον φόβο των ειδωλολατρών γειτόνων τους που εγκατέλειψαν τους άρρωστους και έφυγαν από την πόλη· Ακόμη και αν κάποιος παραβλέψει το θριαμβολογικό ύφος της επιστολής, είναι ξεκάθαρο ότι υπήρχε πολύ μεγάλη διαφορά στις στάσεις των πληθυσμών μέσα στην χτυπημένη από το λοιμό Αλεξάνδρεια: *“τὰ δὲ γε ἔθνη πᾶν τούναντίον· καὶ νοσεῖν ἀρχομένους ἀπωθοῦντο καὶ ἀπέφευγον τοὺς φιλάτους κὰν ταῖς ὁδοῖς ἐρρίπτουν ἡμιθνήτας καὶ νεκροὺς ἀτάφους ἀπεσκυβαλίζοντο, τὴν τοῦ θανάτου διάδοσιν καὶ κοινωνίαν ἐκτρεπόμενοι, ἦν οὐκ ἦν καὶ πολλὰ μηχανωμένοι ἐκκλῖναι ῥᾶδιον (Οἱ ειδωλολάτρες συμπεριφέρονταν με τον αντίθετο τρόπο. Με την πρώτη εμφάνιση της ασθένειας, έσπρωχναν τους ασθενείς και έφευγαν μακριά από τους αγαπημένους τους, ρίχνοντας τους στους δρόμους πριν ακόμη πεθάνουν και μεταχειριζόντουσαν τα ἄθαφτα πτώματα σαν να ήταν χώμα, ελπίζοντας να αποφύγουν την εξάπλωση και μόλυνση από τη θανατηφόρα ασθένεια· αλλά ότι και να έκαναν το έβρισκαν δύσκολο να ξεφύγουν)»*(7:22). Αν δεν απηχούσε αυτή η περιγραφή της ψυχολογίας του λοιμού παλαιότερες περιγραφές από κλασσικούς συγγραφείς, ίσως θα τα απέριπτε κανείς ως απλή προπαγάνδα των Χριστιανών. Πράγματι η περιγραφή του Διονυσίου για το πώς πολλοί Αλεξανδρινοί ανταποκρίθηκαν διαφέρει λίγο από αυτά που περιέγραψε ο Θουκυδίδης για το λοιμό των Αθηνών. Ήταν η παραδοσιακή στάση αυτών που είχαν γαλουχηθεί στην κλασσική κουλτούρα, στην οποία ούτε η φιλοσοφία, ούτε η θρησκεία ενθάρρυναν μια ανταπόκριση ελέους προς αυτούς που υπέφεραν.

Αν πραγματικά υπήρχε μια δυνατότητα για ένταση, αυτή βρίσκεται στο δυϊσμό που εισήγαγε ο ασκητισμός στον Ανατολικό Χριστιανισμό κατά τον τρίτο αιώνα. Όμως η πιο πρώιμη μορφή του ασκητισμού, ιδιαίτερα στον Συριακό Χριστιανισμό, δε βασιζόταν σε μια διάκριση ψυχής-σώματος, αλλά μάλλον στην πεποίθηση ότι η απάρνηση του σώματος σήμαινε το να πεθάνεις ως προς τον κόσμο για να ζήσεις στη βασιλεία του Θεού, με τον παρόντα κόσμο να αποτελεί ένα συνεχές με τον ερχόμενο κόσμο.⁴⁵ Μια μορφή δυϊσμού

---

⁴² Ibid., 97

⁴³ Stark 77–82

⁴⁴ Ibid., 74

⁴⁵ S. A. Harvey, *Asceticism and Society in Crisis: John of Ephesus and the Lives of the Eastern Saints* 4–27, esp. 10–3. «Αυτά τα κείμενα μαζί δεν κάνουν κάποια διάκριση μεταξύ ψυχής και σώματος, αλλά μιλούν μάλλον για τη ζωή και το θάνατο ως θέματα ως θέματα για τα οποία τα φυσικά και πνευματικά νοήματα είναι αδιαχώριστα. Και σε αυτή τη διατύπωση

ήταν αυτό που δίνει μια πρόσκληση για σωματικά παθήματα που τα δόξαζαν μερικοί ασκητές όπως ο Μακάριος· όμως όπως παρατήρησε ο Peter Brown, ακόμη και σε εξτρεμιστικές μορφές ασκητισμού, παρέμενε η πεποίθηση ότι το σώμα είχε ως προορισμό την ανάσταση, και αυτό κέντριζε τους μοναχούς να έχουν μια ασκητική πειθαρχία για να καθαρίσουν το σώμα τους που κάποια μέρα θα μεταμορφωνόταν⁴⁶. Επιπλέον, η ίδια κλήση προς τον ασκητισμό, που οδηγούσε τους μοναχούς να απονεκρώνουν το σώμα τους, επίσης τους οδηγούσε να δίνουν ιατρική φροντίδα στους ασθενείς, ειδικά τους πτωχούς. Όμως ακόμη και συνήθεις ασκητικές πρακτικές αναστελλόντουσαν όταν το απαιτούσαν οι περιστάσεις. Όταν αρρώσταιναν οι μοναχοί, τους έδιναν επιπρόσθετο φαγητό και ποτό, ακόμη και κρέας και κρασί που συνήθως απαγορευόντουσαν. Ενώ μερικοί μοναχοί παραπονιόντουσαν για την απελευθέρωση των αρρώστων από τους περιορισμούς της διατροφής, σε όσους ήταν άρρωστοι θα δίνονταν φυσικά ειδικά προνόμια για να βοηθήσουν στην ανάρρωσή τους.⁴⁷ Και στην ενδοσκόπηση που οδηγούσε τους μοναχούς να αναρωτιούνται εάν η σωματική τους ταλαιπωρία ήταν τιμωρία από τον Θεό για προσωπικές αμαρτίες, δεν υπήρχε άρνηση της αξίας του φαρμάκου, μόνο το ερώτημα εάν ήταν σκόπιμο για τους ασκητές να το χρησιμοποιήσουν για να ανακουφίσουν τους δυσφορία του σώματος. Δεν μπορεί κανείς να μιλήσει για μια στάση αμφιθυμίας των ασκητών προς την ιατρική και τους γιατρούς, μόνο για μια επιθυμία να απαρνηθούν τα καλά πράγματα της καθημερινής ζωής για κάτι το καλύτερο, μια πιο μεγάλη εξάρτηση από το Θεό και τη χάρη Του. Τα ευεργετήματα της ιατρικής, καθώς και της τροφής, της ενδυμασίας και της υγιεινής δεν τα έθεταν ποτέ σε αμφιβολία. Με σπάνιες εξαιρέσεις δεν υπήρχε δυισμός στον Χριστιανισμό που να θεωρούσε την ύλη ως κάτι το κακό. Ακόμη και όταν αναρωτιόντουσαν αν θα έπρεπε να αρνηθούν την ιατρική ή τους γιατρούς μόνο λίγοι ασκητές αμφέβαλλαν στο αν ήταν αποδεκτά όταν τα χρησιμοποιούσαν νόμιμα. Είναι αλήθεια ότι κανείς βρίσκει πολλά παράπονα για τους γιατρούς στους βίους των Αγίων της ύστερης αρχαιότητας, αλλά είναι ένας λογοτεχνικός «τόπος» που οφείλει πολλά στη δυσφήμιση των γιατρών που συναντάται τόσο συχνά νωρίτερα στην κλασική λογοτεχνία⁴⁸. Εξυπηρέτησε την πρόσθετη λειτουργία της ανύψωσης της θέσης των θρησκευτικών θεραπευτών που θα μπορούσαν να αποδειχθούν επιτυχημένοι σε περιπτώσεις όπου οι γιατροί είχαν αποτύχει.

Τα ασκητικά κινήματα και η άνοδος του μοναχισμού είχαν τη δυνατότητα να περιορίσουν το θετικό ρόλο που έπαιξε η ιατρική στην προσέγγιση των Χριστιανών στη θεραπεία. Μακρά του να δυσφημίσουν την κοσμική ιατρική, οι μοναχοί την ενσωμάτωσαν μέσα στη θρησκευτική τους κλήση, πράγμα που οφείλεται στο γεγονός ότι η Εκκλησία είχε αποδεχτεί το ρόλο των γιατρών πολύ νωρίτερα, ήδη στο δεύτερο αιώνα.⁴⁹ Η ιατρική ήταν τόσο πολύ ένα παγκόσμιο συστατικό της ευρύτερης Ελληνορωμαϊκής κουλτούρας, και οι Χριστιανοί

έχουμε μια λογική περίληψη για του τι σημαίνει ο ασκητισμός, ένα νόημα που το δέχονται εξίσου και Δυτικός και ο Ανατολικός Χριστιανισμός: το να είσαι νεκρός ως προς τον κόσμο είναι σαν να είσαι ζωντανός στη βασιλεία του Θεού, μια ύπαρξη που ενεργοποιείται από την πρακτική τους ασκητισμού. Έτσι βλέπουμε εδώ τη ζωή και τον θάνατο το καθένα κατανοητό ως κατάσταση ύπαρξης από μόνο της και η καθεμιά να συνεχίζεται τόσο εδώ όσο και στην παραπέρα. Η μια αποκλείει την άλλη, και σ' αυτό τον κόσμο και στον άλλο.»

⁴⁶ P. Brown, *The Body and Society: Men, Women, and Sexual Renunciation in Early Christianity* 222–6 and 235–9.

⁴⁷ Crislip 74–6 and 178 n. 44.

⁴⁸ See Gourevitch, *Le Triangle hippocratique* 347–414.

⁴⁹ Ο Rousselle παρατηρεί ότι οι πρώτοι Αιγύπτιοι μοναχοί στήριξαν τη θεραπεία τους στην ιατρική αντίθεση μεταξύ του υγρού και του ξηρού και (σε μικρότερο βαθμό) του ζεστού και του κρύου (βλ., π.χ., Ιερώνυμος, *Επιστολές* 54.9). Τα όψιμα αρχαία χριστιανικά κείμενα «είναι γεμάτα από αυτές τις έννοιες της φυσιολογίας που συνδέονται με τη διαίτολογία» που ήταν κοινές σε ολόκληρο τον μεσογειακό κόσμο (Rousselle, *Porneia* 174–8).

εξέφρασαν λίγη αντίσταση στην ιδιοποίηση της, αν και συζητούσαν τις θεολογικές της συνέπειες και συζητούσαν έντονα αν υπάρχουν ειδικές περιπτώσεις που θα μπορούσαν να την αγνοήσουν, και αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό που δεν υπάρχει σε παγανιστικές πηγές. Η Χριστιανική κοινότητα την είχε τόσο πολύ αφομοιώσει, κι έτσι όταν οι μοναχοί ίδρυσαν τα πρώτα φιλανθρωπικά ιδρύματα στον τέταρτο αιώνα, οι ίδιοι τα επάνδρωσαν με γιατρούς όταν έγιναν διαθέσιμα τα χρήματα και το προσωπικό και όχι με θρησκευτικούς θεραπευτές. Με το να το κάνουν αυτά συνέδεσαν τη Χριστιανική φιλανθρωπία με τη θεραπευτική τέχνη και έτσι προσάρμοσαν ένα μοτίβο που εκφράζεται από τον Macaulay: «ο μεγάλος Γιατρός της ψυχής δεν έδειξε περιφρόνηση στο να είναι επίσης ο γιατρός του σώματος.»⁵⁰ Το αποτέλεσμα ήταν μια νέα αντίληψη της θεραπείας που πήγαινε πέρα από οτιδήποτε είχε να προσφέρει ο κλασικός κόσμος: ιδρυματική φροντίδα για την υγεία που η διαχείριση της γίνεται στο πνεύμα του ελέους από αυτούς που επιθυμούν να υπηρετήσουν το Θεό που τους κάλεσε να ζήσουν μια ζωή ενεργούς ευεργεσίας.

---

⁵⁰ T. B. Macaulay, "Life of Lord Bacon," in *Biographical Essays* 117. Macaulay is paraphrasing Francis Bacon in *De augmentis*, bk. 4, ch. 2.